

RĂSPUNDEREA PENTRU OMORUL PREVĂZUT

LA lit.e) alin.(2) art.145 CP RM

Sergiu BRÎNZĂ*Catedra Drept Penal și Criminologie*

In the framework of this study, are examined those three aggravating circumstances assumptions prevented on let.e) par.(2) art.145 "Murder on purpose" from the Penal Code (in the wording of the Law nr.277-XVI on 18.12.2008), namely: the perpetration of the manslaughter benefiting from the known or obvious impotence being of the victim, due to advanced age, to some kind of illness, due to physical or psychical handicap or to anything else; the conscientious perpetration of the manslaughter on pregnant woman; the conscientious perpetration of the manslaughter on minor.

La 18.12.2008, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea nr.277-XVI pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova [1]. Conform acestei legi, printre altele, s-a statuat că dispoziția de la lit.e) alin.(2) art.145 „Omorul intenționat” din Codul penal are următorul conținut: „cu bună-știință asupra minorului sau a femeii gravide ori profitând de starea de neputință cunoscută sau evidentă a victimei, care se datorează vârstei înaintate, bolii, handicapului fizic sau psihic ori altui factor”. Astfel, putem observa că prevederea de la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM reprezintă rezultatul comasării a trei prevederi din art.145 CP RM (în varianta de până la amendamentul din 18.12.2009):

- 1) „profitând de starea de neputință a victimei” (lit.e) alin.(2));
- 2) „cu bună-știință asupra unei femei gravide” (lit.c) alin.(3));
- 3) „cu bună-știință asupra unui minor” (lit.d) alin.(3)).

În legătură cu aceasta, Ministerul Justiției a motivat astfel oportunitatea expunerii într-o nouă manieră a dispoziției de la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM: „La alin.(2) a fost modificată redacția lit.e), care stabilește în calitate de circumstanță agravantă omorul săvârșit profitând de starea de neputință a victimei, în vederea determinării cazurilor care formează starea de neputință, în special vârsta, boala, handicapul fizic sau psihic, fiind preluate din legea penală a Franței [2]. De asemenea, în textul lit.e) au fost incluse semnele componente ale infracțiunii de omor săvârșit împotriva unui minor și a unei femei gravide, care sunt legate de starea de neputință” [3].

Într-adevăr, pare a fi justificată comasarea a trei circumstanțe agravante distincte ale omorului intenționat într-o singură circumstanță agravantă a acestei fapte infracționale, presupunând trei ipoteze diferite. Or, toate cele trei ipoteze se referă la victima infracțiunii. Însă, mai există o caracteristică ce le unește și care le distinge de alte ipoteze vizând circumstanțele agravante ale omorului intenționat (de exemplu, de omorul săvârșit asupra unui reprezentant al autorității publice ori asupra unui militar, ori asupra rudelor apropiate ale acestora, în timpul sau în legătură cu îndeplinirea de către reprezentantul autorității publice sau militar a obligațiilor de serviciu (lit.p) alin.(2) art.145 CP RM)).

În acest context, merită atenție cele menționate de I.Farghiev: „În anumite cazuri, victima se poate afla într-o stare având semnificația juridico-penală. De exemplu, în starea de graviditate, în starea de neputință, în starea de boală, în starea periculoasă pentru viață când victima e lipsită de posibilitatea de a se salva din cauza vârstei fragede sau înaintate, a bolii sau a neputinței etc. Aflarea victimei în una din aceste stări e folosită de către făptuitor pentru săvârșirea faptei prejudiciabile. Sau generează obligații specifice în sarcina făptuitorului, obligații de acordare a ajutorului victimei, a căror neexecutare constituie infracțiune” [4].

În același context, I.F. Dediuhina deosebește, printre altele, următoarele tipuri de stări ale victimei, relevante sub aspect penal: 1) stări vizând sănătatea fizică sau psihică a victimei (starea de neputință, graviditatea, boala etc.); 2) stări relevând caracteristicile social-demografice ale victimei (sexul, vârsta etc.) [5].

În concluzie, putem deduce că pentru cele trei ipoteze ale circumstanței agravante prevăzute la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM sunt comune următoarele trăsături:

- 1) nu se referă la conduita victimei, nici la statutul social al acesteia;
- 2) nu pot determina atenuarea tratamentului sancționator al făptuitorului, deoarece nu presupune acțiuni ilegale sau imorale ale victimei, care să provoace săvârșirea infracțiunii;

3) determină agravarea răspunderii penale a făptuitorului; aceasta deoarece atestă precaritatea victimei în raport cu făptuitorul, precaritate având cauze psihofiziologice sau de morbiditate (cum ar fi graviditatea și starea de neputință), ori biocronologice (cum ar fi vârsta).

În cele ce urmează vor fi analizate pe rând ipotezele respective, și anume:

1) săvârșirea omorului profitând de starea de neputință cunoscută sau evidentă a victimei, care se datorează vârstei înaintate, bolii, handicapului fizic sau psihic ori altui factor;

2) săvârșirea omorului cu bună-știință asupra femeii gravide;

3) săvârșirea omorului cu bună-știință asupra minorului.

A. săvârșirea omorului profitând de starea de neputință cunoscută sau evidentă a victimei, care se datorează vârstei înaintate, bolii, handicapului fizic sau psihic ori altui factor

Nu putem să nu remarcăm anumite diferențe dintre prevederea actuală de la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM – vizând ipoteza în cauză – și prevederea de la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM, dinaintea amendamentului de la 18.12.2008 – „profitând de starea de neputință a victimei”:

a) în formula actuală, se cere ca starea de neputință a victimei să fie cunoscută de făptuitor sau evidentă pentru acesta;

b) în formula actuală, sunt specificați factorii cauzali ai stării de neputință a victimei: vârsta înaintată; boala; handicapul fizic sau psihic; alți factori.

Dar sunt oare de substanță sau doar de formă aceste diferențe? Au condiționat ele oare reducerea sau lărgirea sferei de aplicare a prevederii de la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM? Răspunsurile la aceste întrebări le putem formula numai după o examinare detaliată a celei dintâi ipoteze a circumstanței agravante prevăzute la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM.

Astfel, în primul rând, ne menținem pe aceleași poziții pe care le-am relevat anterior, cu privire la justificarea agravării răspunderii penale în cazul săvârșirii omorului profitându-se de starea de neputință a victimei: „Agravanta se justifică prin aceea că, pe de o parte, omorul asupra unei persoane care se află în stare de neputință poate fi săvârșit mai ușor, iar, pe de altă parte, că cel care profită de o asemenea stare a victimei pentru a o omorî vădește grad sporit de pericol social” [6].

Însă, nu toți împărtășesc această opinie. De exemplu, A.I. Strelnikov susține: „În cazul omorului săvârșit profitând de starea de neputință a victimei, nu se amplifică atingerea adusă obiectului infracțiunii. Deci, nu suferă modificări nici gradul de pericol social, nici caracterul pericolului social. Agravarea răspunderii pentru omorul săvârșit într-o asemenea împrejurare a fost determinat de considerente de ordin moral” [7]. Dintotdeauna, oamenii aflați în neputință au suscitât compasiune și sentimentul de a veni în ajutor. Însă, considerentele de ordin moral nu pot constitui temeiuri pentru agravarea răspunderii penale [8].

Nu este de aceeași părere I.F. Dediuhina. Aceasta înțelege prin „diferențierea răspunderii penale” delimitarea răspunderii penale, modificarea volumului și tipului răspunderii penale, cu luarea în considerație a circumstanțelor care influențează gradul de pericol social al infracțiunii și al persoanei ce a săvârșit-o; caracteristicile relevante penalmente ale victimei infracțiunii constituie circumstanțe care trebuie luate în considerație la diferențierea răspunderii penale, circumstanțe care se clasifică în cele agravante și cele atenuante; la circumstanțele agravante urmează a se raporta săvârșirea infracțiunii cu bună-știință asupra unei femei gravide sau asupra unui minor, ori profitând de starea de neputință a victimei [9].

Suntem de acord cu I.F. Dediuhina. Este justificată agravarea răspunderii penale pentru săvârșirea omorului profitând de starea de neputință a victimei. Este justificată nu din considerente de sorginte morală, așa cum opinează A.I. Strelnikov. În realitate, altceva condiționează diferențierea răspunderii penale pentru omorul persoanei, care se află în stare de neputință, de omorul unei persoane care nu se găsește într-o asemenea stare. În prima situație, gradul mai sporit de pericol social îl condiționează conștientizarea de către făptuitor a împrejurării că starea victimei îi reduce potențialul de autoapărare. Starea de neputință a victimei nu doar sporește riscul ca o persoană să devină victimă a omorului. De multe ori, această stare este cea care îl determină pe făptuitor să-și aleagă locul, metoda și ambianța de realizare a lipșirii de viață a victimei.

După această necesară digresiune, vom menționa că prima ipoteză a circumstanței agravante, specificate la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM, presupune îndeplinirea cumulativă în principal a două condiții: 1) victima să se afle într-o stare de neputință și 2) făptuitorul să profite de această stare pentru a lipsi de viață victima.

Dacă ne referim la prima condiție, prin „stare de neputință” trebuie să înțelegem incapacitatea victimei de a se apăra din cauza nefuncționării totale sau parțiale a conștiinței ori a stării sale fizice sau psihice precare.

La lit.e) alin.(2) art.145 CP RM legiuitorului enumără exemplificativ factorii ce constituie cauzele stării de neputință a victimei: vârsta înaintată; boala; handicapul fizic sau psihic; alți factori. Considerăm că starea fizică sau psihică precară a victimei o reprezintă boala, handicapul fizic sau psihic, alți factori (de exemplu, în unele cazuri, starea de ebrietate). De asemenea, la alți asemenea factori cauzali se raportează vârsta înaintată, vârsta fragedă, nefuncționarea totală sau parțială a conștiinței (de exemplu, somnul).

Până la urmă, pentru a considera o stare ca fiind stare de neputință nu contează ce fel de factori au determinat-o: fiziologici sau patologici, firești sau nefirești. Important este ca victima, aflându-se în această stare, să nu aibă putința de a se apăra împotriva făptuitorului. În acest sens, prezintă interes motivarea dintr-o speță din practica judiciară rusă: „La momentul comiterii omorului, victima O. a împlinit vârsta de 11 ani. Mama victimei a explicat că O. nu arăta mai în vârstă, avea o statură considerabil mai mică și o forță fizică mai redusă în comparație cu făptuitorul P. ... Lui P. îi era cunoscut că O., în virtutea vârstei fragede și a dezvoltării fizice mai slabe, nu se putea apăra și nu-i putea opune rezistență activă. Răspunzând la întrebările acuzării, P. a declarat că victima a încercat anemic să se împotrivescă, ținându-se cu mâinile de ștreang, dar nu i-a reușit nimic. Instanța de fond a arătat întemeiat că vârsta fragedă, ca și slaba dezvoltare fizică și psihică a lui O., nu doar nu i-au permis acestuia să se apere și să-i opună rezistență lui P., care era mai maturizat și avea o constituție fizică mai robustă, dar și au lipsit-o pe victimă de posibilitatea de a percepe adecvat semnificația celor săvârșite în privința sa” [10].

Ce rezultă din această motivare?

Noțiunea „starea de neputință a victimei” este o noțiune complementară sau care poate fi complementară în raport cu alte noțiuni: „vârsta fragedă”, „vârsta înaintată”, „boala”, „handicapul fizic sau psihic”, „starea de ebrietate” (posibil), „forța fizică vădit disproporționată în raport cu cea a făptuitorului”, „somnul” etc. Toate aceste noțiuni nu sunt identice după conținut cu noțiunea „starea de neputință a victimei”. Cea mai mare parte din ele caracterizează cauza ce determină starea de neputință a victimei. Alte noțiuni complementare reflectă forma de exteriorizare a stării de neputință a victimei. Altele îndeplinesc rolul de conținut al acestei stări.

Prin aceasta dorim să sugerăm că noțiunea „starea de neputință a victimei” este o noțiune estimativă. Nu oricare, de exemplu, minor în vârstă de 11 ani va fi neapărat considerat aflându-se în stare de neputință. Nu oricare persoană de vârstă înaintată trebuie recunoscută aflându-se în această stare. Pentru a aduce consistență acestei afirmații, vom reproduce un exemplu din practica judiciară română: „Vârsta înaintată a victimei și faptul că aceasta suferea de mai multe boli nu pot duce, prin ele însele și în mod absolut, la concluzia că aceasta s-a aflat în neputință de a se apăra, de vreme ce la data uciderii sale ducea o viață activă normală, desfășurând diferite activități... Din probele administrate în cauză rezultă că în ziua săvârșirii faptei aceasta efectuase munci agricole și a sosit la locul faptei mergând pe bicicletă. Deci, era într-o stare fizică care exclude concluzia că s-ar fi aflat în neputință de a se apăra atunci când a fost lovită cu pumnii și o piatră de către inculpat” [11]. Același lucru se poate susține despre boală. În acest plan, ne raliem punctului de vedere al lui T.A. Plaksina: „La categoria de persoane bolnave se raportează un cerc destul de larg de persoane. Printre acestea se află, indubitabil, persoane care pot opune rezistență făptuitorului. Or, prezența unei boli nu-l lipsește inevitabil pe om de capacitatea de a se opune făptuitorului sau de a se ascunde de acesta” [12]. Aceleași argumente pot fi invocate în cazul handicapului fizic sau psihic, al stării de ebrietate, al altor asemenea stări. Nu este exclus ca victima să fie înarmată sau să fie practicantă de arte marțiale.

De unele singure, abstrase de circumstanțele concrete ale faptei, vârsta fragedă sau înaintată, boala, handicapul fizic sau psihic, ebrietatea etc. nu pot să caracterizeze starea de neputință a victimei. Exemplificarea unor asemenea factori cauzali, la care recurge legiuitorul la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM, nu poate fi acceptată ca procedeu suficient la definirea noțiunii „starea de neputință a victimei”. Exemplificarea în cauză nu a adăugat nimic nou esenței juridice a noțiunii „starea de neputință a victimei”, în înțelesul pe care a avut-o până la amendamentul de la 18.12.2008. Mai mult, această exemplificare poate fi nocivă. Aceasta pentru că destinatarii legii penale ar putea concepe că starea de neputință a victimei poate fi determinată numai de vârsta înaintată, de boală, de handicapul fizic sau psihic. Cât privește sintagma „alt factor” (care, la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM, desemnează ceilalți factori cauzali ai stării de neputință a victimei), există riscul ca aceasta să fie ignorată în procesul de aplicare a răspunderii penale. Aceasta pentru a se respecta regula de la alin.(2) art.3 CP RM, potrivit căreia se interzice interpretarea extensivă defavorabilă a legii penale.

În cele mai frecvente cazuri, factorii cauzali – enumerați exemplificativ la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM – trebuie corobați cu alte împrejurări, pentru a ne da seama dacă, în momentul săvârșirii omorului, victima se

afla în stare de neputință. Este demnă de reținut următoarea explicație de la pct.6 al Hotărârii Plenului Judecătorei Supreme a Republicii Belarus „Cu privire la practica în cauzele referitoare la omor (art.139 al Codului penal al Republicii Belarus)”, nr.9 din 17.12.2002: „Concluzia instanței de judecată despre aflarea victimei în stare de neputință urmează a fi întemeiată pe evaluarea tuturor împrejurărilor cauzei în ansamblu (sublinierea ne aparține – *n.a.*), fiind motivată corespunzător în cadrul sentinței” [13].

Pe cale de consecință, propunem ca la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM nu exemplificarea, dar genul proxim și diferența specifică să fie puse la baza identificării factorilor cauzali ai stării de neputință a victimei. La concret, recomandăm ca, în locul cuvintelor „care se datorează vârstei înaintate, bolii, handicapului fizic sau psihic ori altui factor”, să fie utilizată expresia „adică de incapacitatea victimei de a se apăra din cauza nefuncționării totale sau parțiale a conștiinței ori a stării sale fizice sau psihice precare”.

În altă ordine de idei, reafirmăm punctul de vedere pe care l-am exprimat anterior: „Pentru aplicarea agravantei examinate nu are însemnătate dacă însuși făptuitorul a dus victima la așa stare (se are în vedere starea de neputință – *n.a.*) sau ea se găsea în stare de neputință independent de acțiunile lui” [14]. Totuși, considerăm imperioasă introducerea unei mai mari clarități vizavi de această afirmație. Temei pentru aceasta a servit atitudinea lipsită de constanță, manifestată în practica judiciară în privința situației descrise.

Astfel, de exemplu, într-o speță din practica judiciară rusă, M. a fost condamnat inclusiv pentru omorul săvârșit profitând de starea de neputință a victimei. În fapt, acesta, la 1.04.2008, a întâlnit trei minori având vârsta între 7 și 13 ani. Amenințându-le cu aplicarea violenței, le-a dus în pădure și le-a legat cu frânghia de copaci. După aceasta, M. a săvârșit în privința victimelor acțiuni violente cu caracter sexual și le-a aplicat câteva lovituri cu cuțitul [15]. Într-un alt caz, Colegiul penal al Judecătorei Supreme a Federației Ruse a constatat că instanța de fond nu a avut dreptate când a reținut că, în momentul săvârșirii omorului, victima se afla în stare de neputință: omorul victimei imobilizate prin legare nu poate fi considerat exemplu de omor săvârșit profitând de starea de neputință a victimei [16]. Într-o altă speță, Colegiul penal al Judecătorei Supreme a Federației Ruse a relevat că nu există temeiuri pentru a invoca săvârșirea omorului profitând de imposibilitatea victimei de a se apăra, din moment ce victima a fost adusă în stare de neputință de către inculpat, împreună cu ceilalți participanți, în rezultatul acțiunilor îndreptate spre cauzarea vătămării sănătății victimei [17].

Din ultimele două exemple ar rezulta următoarea concluzie: dacă făptuitorul, care a plănuțit din timp să lipsească victima de viață, o aduce în stare de neputință (pe calea imobilizării prin legare, a aplicării loviturilor etc.), această aducere în stare de neputință reprezintă metoda de săvârșire a omorului, fără a constitui temei de agravare a răspunderii penale. Răspunderea penală ar trebui agravată numai dacă făptuitorul profită de starea de neputință a victimei, care nu se datorează acțiunilor făptuitorului.

În același făgaș se exprimă T.Toader: „Starea de neputință a victimei de a se apăra trebuie să fie exterioară activității făptuitorului, adică să nu se datoreze acestuia. Actele de natură să pună victima în neputință de a se apăra, săvârșite de făptuitor, constituie acte de pregătire sau de executare a omorului, care sunt absorbite de infracțiunea consumată de omor [18]. Într-o manieră apropiată se pronunță Gh.Diaconescu: „incapacitatea victimei de a se apăra să fie datorată altor cauze decât acțiunii făptuitorului” [19]. În fundamentarea opiniei sale, ultimul autor prezintă ca model de inspirație o speță din practica judiciară: „Starea de neputință fizică sau psihică a victimei de a reacționa, apărându-se în fața atacului, trebuie să fie exterioară activității autorului, adică să nu se datoreze faptelor acestuia. Comiterea de către autor a unor acte de natură a pune victima în imposibilitatea de a se apăra are semnificația unor acte de pregătire sau de executare a omorului, care sunt absorbite în infracțiunea consumată. În consecință, în speță, legarea mâinilor victimei, pentru a-i înlătura rezistența față de actele de violență comise împotriva ei, nu justifică reținerea agravantei în discuție, deoarece în momentul declanșării agresiunii victima nu se afla în imposibilitatea de a se apăra, ci apărarea sa a fost înfrântă pe parcurs de către autorul infracțiunii de omor” [20].

La fel de ireproșabile par a fi punctele de vedere ale unor doctrinari ruși. De exemplu, I.L. Marogulova susține că starea de neputință a victimei nu poate fi legată de acțiunile violente ale făptuitorului; pentru a-i incrimina săvârșirea omorului profitând de starea de neputință a victimei, este necesar ca acesta doar să profite de starea respectivă, pentru a-și ușura comiterea infracțiunii [21]. La rândul său, L.V. Inogamova-Hegai afirmă: „Nu poate fi considerată în stare de neputință acea victimă, care a ajuns în această stare datorită acțiunilor făptuitorului. Din sensul legii rezultă că victima trebuie să fie în neputință până la aplicarea violenței împotriva ei. Dacă victima a devenit neputincioasă ca urmare a conduitei făptuitorului (aplicarea traumei, legarea victimei etc.), atunci nu se poate considera că omorul a fost săvârșit profitând de imposibilitatea victimei de a se apăra” [22].

Îndoieli cu privire la categoricitatea și univocitatea tuturor acestor alegații rezultă dintr-o speță, care pare a veni în sprijinul acestor alegeri: „Înalta Curte de Casație și Justiție (a României – *n.a.*) nu poate avea în vedere critica părților civile cu privire la incidența dispozițiilor lit.d) alin.(1) art.175 al Codului penal al României, respectiv omorul calificat săvârșit prin profitarea de starea de neputință a victimei de a se apăra, deoarece această stare fie fizică, fie psihică a victimei trebuie să fie preexistentă faptei și să nu fie consecința acțiunii inculpatului (sublinierea ne aparține – *n.a.*)” [23].

Rezultă că, la calificarea omorului, nu trebuie să se rețină săvârșirea acestuia profitând de starea de neputință a victimei, dacă sunt îndeplinite cumulativ următoarele două condiții:

- 1) starea de neputință nu este preexistentă executării omorului;
- 2) starea de neputință este consecința acțiunilor făptuitorului.

Dezvoltând ideea, reiese că trebuie să fie agravată răspunderea pentru omor, în ipoteza profitării de starea de neputință a victimei, în acel caz când starea de neputință este preexistentă executării omorului, iar această stare este consecința acțiunilor făptuitorului.

Este oare posibil așa ceva? Da, este. Pentru a ne convinge de aceasta, să apelăm la procedeul interpretării prin analogie: „Legiuitorul a înțeles să agraveze răspunderea penală nu pentru sustragerea din încăpere, alt loc pentru depozitare sau locuință, ci pentru sustragerea săvârșită cu pătrunderea în aceste locuri. Pe cale de consecință, pentru incriminarea agravantei analizate (se are în vedere sustragerea săvârșită prin pătrundere în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuință – *n.a.*), este necesar a proba dacă scopul de sustragere a apărut la făptuitor până la pătrunderea lui în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuință. Prin urmare, dacă făptuitorul a intrat în asemenea locuri, conducându-se de scopuri legitime, iar scopul de a sustrage a apărut ulterior, în cele comise lipsește circumstanța agravantă analizată” [24]. Este o axiomă care e susținută cvasiunanim în literatura de specialitate și care și-a găsit aplicare în pct.29 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor”, nr.23 din 28.06.2004 [25]. Ideea esențială, pe care o desprindem din această axiomă, este că, pentru agravarea răspunderii penale pentru o infracțiune, contează momentul în care apare intenția făptuitorului de a crea o circumstanță, care se poate dovedi o circumstanță agravantă a acelei infracțiuni. Aceasta cu condiția că intenția făptuitorului de a crea circumstanța agravantă se integrează intenției de a săvârși infracțiunea în forma agravată corespunzătoare.

Cu alte cuvinte, potențialul făptuitor (potențial, pentru că încă nu i-a apărut intenția de a comite omorul) imobilizează potențiala victimă a omorului, îi administrează somnifere sau alte asemenea substanțe, folosește în privința ei gaze paralizante sau, chiar, aplică violența împotriva potențialei victime a omorului. Aceste procedee ale făptuitorului potențial al omorului sunt realizate în contextul altor infracțiuni, antecedente omorului (infracțiuni care formează concursul real cu omorul care va urma), dar pot fi realizate și în afara unui context infracțional. Atunci când victima se află în stare de neputință (și nu mai devreme), făptuitorului îi apare intenția de a săvârși omorul (de exemplu, în scopul de a ascunde infracțiunea antecedentă). În situația dată, făptuitorul omorului nu face decât să profite de starea de neputință pe care a creat-o tot el. Însă (sic!) a creat-o nu în calitate de subiect al omorului, nu în contextul infracțiunii de omor, dar înainte de a-i apare intenția de a omorî. În situația descrisă, crearea stării de neputință de către cel care urmează să săvârșească omorul nu se deosebește principial de crearea stării de neputință de către însăși victima omorului sau de către o terță persoană. Or, în toate aceste cazuri, starea de neputință a victimei este preexistentă săvârșirii omorului, nefiind dependentă de intenția făptuitorului de a săvârși omorul. Cronologic, intenției de a crea starea de neputință îi urmează intenția de a săvârși omorul profitând de starea de neputință. Cele două intenții sunt independente, ele alcătuiesc un concurs de intenții. Nu se absorb una de cealaltă.

În concluzie, în planul agravării conform lit.e) alin.(2) art.145 CP RM a răspunderii pentru săvârșirea omorului profitând de starea de neputință a victimei, nu are importanță dacă această stare a fost creată prin acțiunile făptuitorului, ale victimei sau ale unei alte persoane. Totodată, când o creează făptuitorul, este obligatoriu ca intenția de a crea starea de neputință să fie preexistentă și independentă de intenția aceluiași făptuitor de a săvârși omorul profitând de starea de neputință a victimei. În lipsa acestor condiții de pre existență și independență, va lipsi temeiul reținerii circumstanței agravante specificate la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM (în ipoteza omorului săvârșit profitând de starea de neputință a victimei). În lipsa altor circumstanțe agravante, răspunderea se va aplica potrivit alin.(1) art.145 CP RM.

Un alt aspect, legat de analiza primei ipoteze a circumstanței agravante prevăzute la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM, îl reprezintă oportunitatea considerării somnului ca expresie a stării de neputință a victimei. Într-o publicație anterioară [26] ne-am prezentat punctul de vedere privind această oportunitate. Revenim la acest subiect, deoarece o impune practica neuniformă de aplicare a legii penale.

De exemplu, într-o speță din practica judiciară a Federației Ruse, S. a fost condamnat, inclusiv, pentru omorul săvârșit profitând de starea de neputință a victimei. În fapt, la 31.12.2005, acesta a descoperit doi minori – de 4 ani și de 5 ani – dormind în mașina GAZ-31029, care staționa lângă casa familiei B. Având temeri că, trezindu-se, minorii pot observa în casă cadavrele a patru persoane (pe care S. le-a omorât anterior), și că îl vor denunța, S. cu ajutorul toporului i-a lipsit de viață pe cei doi minori [27]. Într-un alt caz, Colegiul penal al Judecătoriai Supreme a Federației Ruse a criticat soluția primei instanțe, care a reținut, la agravarea răspunderii penale, săvârșirea omorului profitând de starea de neputință a victimei: aflarea victimei, în momentul săvârșirii faptei, în stare de somn nu este un temei pentru a considera că victima se afla în stare de neputință [28]. Aceeași constatare se face într-o altă speță [29].

În ce ne privește, considerăm că, în comparație cu alte manifestări ale stării de neputință, somnul are o potențialitate mai pregnantă de a fi raportat la starea de neputință. Somnul este suficient să denote de unul singur lipsa de putință a victimei de a se apăra împotriva făptuitorului, de a-i opune rezistență. Nu sunt necesare circumstanțe suplimentare, care să confirme că cel aflat în stare de somn se află în stare de neputință. Or, în timpul somnului, conștiința și voința persoanei sunt deconectate. De aceea, persoana care doarme nu poate să reacționeze la fel de adecvat la realitatea înconjurătoare, ca și atunci când aceasta e trează.

Totuși, în doctrina penală există voci care deneagă oportunitatea considerării somnului ca expresie a stării de neputință. Astfel, de exemplu, S.Dementiev menționează că, dacă am recunoaște omorul unei persoane care doarme drept omor săvârșit profitând de starea de neputință a victimei, la fel ar trebui să procedăm în situația când persoana e omorâtă prin surprindere (de exemplu, cu o împușcătură efectuată din spate); aceasta deoarece la moment victima nu bănuia de preconizata atentare la viața ei [30].

Raționamentul lui S.Dementiev are la bază o confuzie de noțiuni. Nu-l putem accepta, întrucât echivalează două ipoteze absolut diferite.

„Neputință” înseamnă „faptul de a nu avea forța, posibilitatea, capacitatea, libertatea de a realiza ceva, de a acționa” [31]. Cel care doarme nu se poate apăra în mod evident împotriva făptuitorului, întrucât nu-i funcționează conștiința. În contrast, cel care este atacat în ambuscadă sau de la spate, ori este luat în vizor de făptuitorul având o pușcă cu lunetă etc., se poate apăra, deoarece îi funcționează conștiința. Este suficient un oarecare indiciu (zgomotul produs de făptuitor, pata de lumină, observarea acțiunilor făptuitorului în retrovizor etc.), pentru ca victima să ia atitudine și să adopte măsurile necesare de contracarare.

În legătură cu aceasta, suntem solidari cu poziția lui T.A. Plaksina, conform căreia la starea de neputință nu pot fi raportate acele cazuri, când lipsa conștientizării de către victimă a atentării la care e supusă se datorează nu stării victimei, dar ambiantei săvârșirii infracțiunii sau aplicării unor mijloace specifice de săvârșire a infracțiunii [32]. Într-adevăr, lipsa de dexteritate și diligență, reacția încetinită, indolența și alte asemenea calități, de care dă dovadă victima în momentul când îi este amenințată viața – toate acestea pe fondul unei anume ambiante a infracțiunii (de exemplu, atacul din ambuscadă) sau al aplicării unor mijloace specifice de săvârșire a infracțiunii (de exemplu, a puștii cu lunetă) – nu sunt semne ale neputinței victimei de a se apăra. Or, a nu te putea apăra nu e aceeași cu a te putea apăra și a nu face tot posibilul pentru a-ți reuși apărarea. La fel, nefuncționarea conștiinței la momentul pericolului iminent pentru viață nu poate fi echivalată cu atitudinea inconștientă față de realitatea înconjurătoare. Sunt două accepțiuni absolut diferite, care nu se confundă, ale conceptului „inconștientă”.

Cât privește tratarea neuniformă, în practica judiciară a Federației Ruse, a oportunității considerării somnului ca manifestare a stării de neputință, motivele acesteia se cunosc. Inițial, Plenul Judecătoriai Supreme a Federației Ruse își afirmase poziția că omorul victimei care doarme trebuie calificat ca omor săvârșit profitând de starea de neputință a victimei [33]. Ulterior, optica instanței supreme ruse s-a schimbat (din cauze obscure), astfel încât, în situația descrisă, se recomandă să nu fie făcută calificarea ca omor săvârșit profitând de starea de neputință a victimei; aceasta deoarece „somnul este starea necesară vital și fiziologic condiționată a omului” [34]. Interesant, ce s-a dorit să se argumenteze prin această explicație?

În literatura de specialitate se menționează, cu drept cuvânt, că în practica judiciară rusă s-a creat o situație paradoxală, când aceeași noțiune – „starea de neputință a victimei” – se interpretează diferit în raport cu diferite infracțiuni (în special, în raport cu violul și omorul); astfel, în cazul violului somnul se consideră

stare de neputință (stare de imposibilitate a victimei de a se apăra sau de a-și exprima voința), iar în cazul omorului – nu e considerată [35]. L.V. Inogamova-Hegai, criticând poziția Plenului Judecătorei Supreme a Federației Ruse, susține: „O asemenea poziție cel puțin surprinde. Oare boala, care o face pe victimă neputincioasă, nu este la fel o stare fiziologică?... Și invers, starea fizică a persoanei care nu a reușit să se apere, pentru că a fost atacată din ambuscadă, de după colț, din spate etc., este totodată absolut rezonabil considerată ca nefiind expresia stării de neputință a victimei. Atunci, unde este logica?” [36].

În contextul problemei examinate, o viziune duplicitară și inconsecventă a adoptat-o A.I. Korobeev: pe de o parte, acesta recunoaște că cel care doarme se află în stare de neputință, pentru că e lipsit de posibilitatea de a percepe adecvat ce i se întâmplă. Pe de altă parte, A.I. Korobeev afirmă că, pentru a califica fapta ca omor săvârșit profitând de starea de neputință a victimei, este necesar ca victima să-și dea seama de neputința sa de a se opune făptuitorului [37]. Opoziția controversată similară o împărtășește T.V. Kondrașova [38].

De fapt, opinia celor doi autori că, la momentul comiterii faptei, victima trebuie să conștientizeze că se află în stare de neputință, nu este prea departe de punctul de vedere al lui S.Dementiev, conform căruia doar atunci se poate vorbi despre săvârșirea omorului profitând de starea de neputință a victimei, când victima înainte de moarte resimte suferințe suplimentare, conștientizându-și neputința [39].

După logica acestor autori, bolnavii psihici, care nu percep adecvat semnificația celor săvârșite asupra lor, nu ar putea *ab initio* să fie victima unui omor săvârșit profitând de starea de neputință. Nu ne putem ralia unei asemenea poziții. Nu rezultă din litera legii că cel aflat în stare de neputință trebuie neapărat să-și conștientizeze starea sau să sufere în vreun fel în legătură cu aceasta. Dacă, în timpul săvârșirii omorului victimei i-au fost cauzate suferințe suplimentare, calificarea poate fi făcută în conformitate cu lit.i) alin.(2) art.145 CP RM, pentru omorul săvârșit cu deosebită cruzime. Nu se suprapun și nu se confundă sferile de aplicare a circumstanțelor agravante specificate la lit.e) și i) alin.(2) art.145 CP RM. Legiuitorul cere ca făptuitorul (nu victima) să profite de starea de neputință a victimei (deci, să-și dea seama de prezența acestei stări la momentul săvârșirii faptei).

În concluzie la cele menționate, omorul unei persoane care doarme trebuie recunoscut, fără rezerve, ca fiind săvârșit cu profitarea de starea de neputință a victimei.

Încheind examinarea primei din condițiile, în a căror prezență se agravează răspunderea pentru omorul săvârșit profitând de starea de neputință a victimei, vom reproduce părerea lui M.A. Hotca. Conform acesteia, starea de neputință a victimei se poate datora unei situații de moment (victima doarme), unei situații trecătoare (copil mic) sau unei situații cu caracter permanent (de pildă, invaliditate definitivă) [40]. Așadar, nu are importanță dacă starea de neputință a victimei are un caracter permanent, temporar sau accidental, interesând doar ca ea să fi existat la momentul săvârșirii faptei. Îndeplinirea acestei cerințe se apreciază în concret, necesitând o atenție specială cazurile când starea victimei are caracter temporar ori constă într-o diminuare (permanentă sau temporară) a capacității de apărare a victimei (consum de alcool, boală, diverse infirmități fizice etc.).

De exemplu, starea de somn (ca exprimare a stării de neputință) nu trebuie confundată cu starea limitrofă dintre somn și veghe, sau viceversa. Astfel, într-o speță din practica judiciară rusă se consemnează, pe bună dreptate: „În momentul omorului, R. nu se afla în stare de neputință, deoarece din probele administrate în cauză rezultă că inculpatul I., înainte de a comite omorul, a trezit victima cu o îmbrâncitură. Ca urmare, victima a ridicat capul și l-a întors spre I. În aceste condiții, nu există temeieri suficiente de a considera că R. se afla în stare de neputință” [41]. Într-adevăr, în împrejurările descrise, victima a avut timp și posibilitate să reacționeze adecvat la comportamentul făptuitorului, astfel încât să se poată apăra împotriva lui.

Supra am consemnat că prima ipoteză a circumstanței agravante, specificate la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM, presupune îndeplinirea cumulativă în principal a două condiții: 1) victima să se afle într-o stare de neputință și 2) făptuitorul să profite de această stare pentru a lipsi de viață victima.

La prima din aceste condiții ne-am referit. Urmează să o analizăm pe cea de-a doua.

Caracterizând-o, I.F. Dediuhina menționează: „La starea de neputință poate fi raportată vârsta fragedă sau vârsta înaintată, boala, invaliditatea, trauma, afecțiunea psihică, somnul fiziologic, ebrietatea gravă alcoolică, narcotică sau toxică, leșinul sau alte asemenea stări, dar numai cu condiția percepției lor subiective de către făptuitor în momentul săvârșirii infracțiunii (sublinierea ne aparține – *n.a.*)” [42]. Într-o manieră similară se exprimă M.A. Hotca: „... trebuie îndeplinită cerința ca făptuitorul să știe de existența imposibilității de apărare și să beneficieze de neputința victimei de a se apăra” [43].

Putem deduce că condiția, pe care o analizăm, presupune îndeplinirea în mod cumulativ a două cerințe. Astfel, făptuitorul profită de starea de neputință a victimei pentru a o lipsi de viață, dacă: 1) făptuitorul cunoaște,

la momentul săvârșirii faptei, că victima se află într-o stare de neputință; 2) făptuitorul se folosește de această împrejurare la executarea faptei de lipsire de viață a victimei.

Să ne amintim că în formula actuală a lit.e) alin.(2) art.145 CP RM se cere ca starea de neputință a victimei să fie cunoscută de făptuitor sau evidentă pentru acesta. Astfel, ne putem convinge încă o dată că nu există diferență de substanță dintre actuala formulă de la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM (în ipoteza săvârșirii omorului profitând de starea de neputință a victimei) și formula de la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM, dinaintea amendamentului de la 18.12.2008. Comparând cele două formule, putem afirma că, în ipoteza examinată, sfera de aplicare a prevederii de la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM nu s-a lărgit și nici nu s-a redus.

Revenind la analiza condiției ca făptuitorul să profite de starea de neputință pentru a lipsi de viață victima, accentuăm că cele două cerințe ce o caracterizează trebuie să fie îndeplinite cumulativ. Astfel, într-o speță, s-a stabilit că făptuitorul a intrat în camera unde în mod obișnuit se odihnea victima și, prefăcându-se că citește o carte, a urmărit dacă aceasta a adormit. După o oră, când victima dormea, făptuitorul a omorât-o [44]. Putem observa că făptuitorul a cunoscut, la momentul săvârșirii faptei, că victima se află într-o stare de neputință (prima cerință). Mai mult, făptuitorul s-a folosit de această împrejurare în executarea faptei de lipsire de viață a victimei (cea de-a doua cerință). Deci, nu sunt temeiuri să nu afirmăm că făptuitorul a profitat de starea de neputință a victimei pentru a o lipsi de viață.

Pe cale de consecință, dacă va lipsi oricare din cele două cerințe sus-menționate, nu vom putea afirma că făptuitorul a profitat de starea de neputință a victimei pentru a o lipsi de viață.

Astfel, suntem de acord cu T.Toader, care susține: „Dacă făptuitorul a fost în eroare în ceea ce privește starea victimei, omorul săvârșit este simplu, și nu calificat” [45]. Parafrazând, consemnăm: circumstanța agravantă de la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM (în ipoteza săvârșirii omorului profitând de starea de neputință a victimei) nu operează, dacă, la momentul săvârșirii infracțiunii, făptuitorul nu a știut că victima se află în stare de neputință. Aceasta pentru că nu există vinovăție în privința acestei circumstanțe.

Tot așa, nu se va putea reține circumstanța agravantă de la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM (în ipoteza săvârșirii omorului profitând de starea de neputință a victimei), în cazul în care lipsește cealaltă cerință: făptuitorul a cunoscut starea de neputință a victimei, dar prin modalitatea concretă de săvârșire a omorului nu s-a folosit de această stare (de exemplu, otrăvirea alimentelor din care consumă mai multe persoane sau omorul unui nevăzător prin împușcare de la mare distanță). În acest caz, făptuitorul ca și cum ignoră că victima e în stare de neputință. El nu beneficiază în nici un fel de starea în care se află victima. Nu dorește să-și ușureze de o asemenea manieră săvârșirea omorului, deși avea posibilitatea reală s-o facă. Nu putem vorbi despre o noblețe a făptuitorului. Ar fi un termen cu totul deplasat în contextul săvârșirii infracțiunii de omor. Totuși, nu putem face abstracție de conduita făptuitorului în planul individualizării pedepsei, în direcția atenuării ei.

Încheind analiza primei ipoteze a circumstanței agravante specificate la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM, nu putem trece cu vederea problema erorii cu privire la calitatea agravantă a victimei (nu în acel sens în care a fost reprodus mai sus punctul de vedere al lui T.Toader). Astfel, se va aplica art.27 și lit.e) alin.(2) art.145 CP RM, dacă făptuitorul consideră că, la săvârșirea omorului, profită de starea de neputință a victimei, însă, din cauze independente de voința lui, se dovedește că, la momentul săvârșirii infracțiunii, victima nu se găsea în stare de neputință.

În alt context, nu se exclude săvârșirea de două sau mai multe persoane a omorului profitând de starea de neputință a victimei. În acest sens, trebuie să remarcăm că circumstanța agravantă analizată (în prima sa ipoteză) este una reală. De aceea, ea se răsfrânge asupra tuturor persoanelor care au luat parte la săvârșirea omorului, în măsura în care au cunoscut-o sau au prevăzut-o.

B. Săvârșirea omorului cu bună-știință asupra femeii gravide

Rațiunea agravării răspunderii penale în această ipoteză rezidă în gravitatea extremă pe care o prezintă omorul care pricinuieste stingerea a două vieți: a femeii și a produsului de concepție, faptă cu multiple consecințe negative și la nivel familial, social.

În legătură cu aceasta, T.A. Plaksina arată că „indicarea, în textul legii penale, asupra stării fiziologice specifice a victimei este suficientă pentru a demonstra orientarea atingerii nu doar asupra obiectului juridic principal al infracțiunii, dar și asupra obiectului juridic secundar al infracțiunii. Lipsa unei mențiuni exprese privind urmările prejudiciabile, corespunzătoare obiectului juridic secundar, asigură protecția penală a vieții produsului de concepție începând cu momentul punerii acesteia în pericol” [46]. Nu putem fi de acord cu această aserțiune: obiectul juridic secundar trebuie să derive dintr-un obiect juridic generic, care să fie corespunzător uneia din valorile sociale fundamentale apărute în cele 18 capitole ale Părții Speciale a Codului penal

al Republicii Moldova. Nu putem afirma că ar deriva din vreunul din aceste obiecte juridice generice. Nici chiar din cel al infracțiunilor contra vieții și sănătății persoanei (prevăzute de Capitolul II al Părții Speciale a Codului penal al Republicii Moldova). Pentru că, în caz contrar, ar fi trebuit invocată concomitent și circumstanța agravantă „asupra a două sau mai multe persoane” de la lit.g) alin.(2) art.145 CP RM. De aceea, când ne referim la oportunitatea agravării răspunderii penale pentru omorul săvârșit cu bună-știință asupra femeii gravide, este adecvat să consemnăm: pericolul social sporit al acestei fapte se explică prin aceea că, pe lângă moartea femeii, se distruge și produsul de concepție, care, deși nu este o persoană, constituie o viață în curs de dezvoltare.

După această precizare, vom menționa că omorul săvârșit cu bună-știință asupra femeii gravide presupune îndeplinirea cumulativă a două condiții: 1) victima să fie o femeie gravidă și 2) făptuitorul să manifeste bună-știință în privința faptului că victima se află în această stare.

Așadar, la momentul săvârșirii faptei, victima omorului trebuie, în primul rând, să aibă calitatea specială de femeie gravidă. Se consideră gravidă femeia din momentul concepției până la momentul începerii nașterii. Pentru calificarea infracțiunii nu contează nici vârsta sarcinii, nici gradul de viabilitate a produsului de concepție. Nu este relevantă nici împrejurarea dacă victima intenționa să ducă sarcina până la naștere sau dacă intenționa să întrerupă artificial sarcina. La fel, nu importă dacă graviditatea are o cauză naturală sau una artificială (fecundarea artificială sau implantarea embrionului). Nu influențează asupra calificării nici dacă, în rezultatul omorului femeii gravide, a fost sau nu distrus produsul de concepție. Toate aceste împrejurări pot fi luate în considerație doar la individualizarea pedepsei.

De asemenea, asupra calificării omorului, săvârșit cu bună-știință asupra femeii gravide, nu poate avea vreun impact vârsta victimei. În acest sens, A.I. Strelnikov menționează despre cazul când a devenit gravidă o minoră de opt ani. Tatăl a omorât-o, determinat de sentimentul de rușine pentru educația defectuoasă, precum și pentru păcatul produs [47]. Într-un astfel de caz, la individualizarea pedepsei va conta că sunt prezente nu una, ci două ipoteze specificate la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM: 1) săvârșirea omorului cu bună-știință asupra femeii gravide; 2) săvârșirea omorului cu bună-știință asupra minorului.

Nu este exclus ca, la o vârstă înaintată a sarcinii, alta să fie combinația de ipoteze prevăzute la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM: 1) săvârșirea omorului cu bună-știință asupra femeii gravide; 2) săvârșirea omorului profitând de starea de neputință a victimei. Spunem „nu este exclus”, pentru că de una singură starea de graviditate (chiar la o etapă avansată) nu este suficientă pentru a proba starea de neputință a victimei.

Mai sus am consemnat că cea de-a doua condiție, pe care trebuie s-o întrunească ipoteza săvârșirii omorului de bună-știință asupra femeii gravide, este ca făptuitorul să manifeste bună-știință în privința aflării victimei în stare de graviditate. Cu alte cuvinte, pentru ca făptuitorului să-i fie imputabilă răspunderea agravată, acesta trebuie să fi avut cunoștință în concret despre graviditatea victimei (din surse medicale, datorită unor relații de familie sau de serviciu, datorită faptului că sarcina era evidentă etc.). Sub acest aspect, vinovăția făptuitorului trebuie dovedită în concret, nefiind suficientă simpla prezumție că făptuitorul a prevăzut că victima ar putea fi gravidă, întrucât este femeie. Dacă făptuitorul nu știa despre graviditatea victimei în genere, răspunderea penală la fel nu-i poate fi agravată în bază lit.e) alin.(2) art.145 CP RM.

În context, vom apela la o speță din practica judiciară română, utilă în multe privințe pentru înțelegerea esenței juridice a condiției pe care o examinăm: „Împrejurarea agravantă referitoare la omorul săvârșit asupra unei femei gravide... conferă un caracter agravat omuciderii numai dacă inculpatul a cunoscut efectiv starea de graviditate a victimei. În cazul în care inculpatul nu a cunoscut acest aspect, circumstanța agravantă nu va opera... Prin urmare, pentru a se putea reține această circumstanță agravantă, trebuie să se probeze că inculpatul cunoștea starea de graviditate a victimei, cunoștea ce se putea realiza atât obiectiv, cât și subiectiv. Obiectiv, în jurisprudență, s-a reținut că dacă victima se prezenta într-o asemenea stare încât nu lăsa nici o îndoială asupra condiției de femeie gravidă, făptuitorul va răspunde pentru infracțiunea de omor deosebit de grav (aici se are în vedere omorul săvârșit asupra unei femei gravide – *n.a.*) [48]. În speță, nu poate fi vorba despre o asemenea ipoteză, întrucât, așa cum rezultă din raportul de expertiză medico-legală, partea vătămată avea o sarcină de 4-5 săptămâni în evoluție. Potrivit studiilor medicale, un diagnostic de sarcină poate fi pus sigur după 8 săptămâni de amenoree, înainte de acest termen sarcina putând fi confirmată numai prin anumite analize speciale, pe care însă partea vătămată nu le-a făcut în cauză. La acest grad de evoluție a sarcinii, partea vătămată nu putea avea decât bănuiala, și nu certitudinea că este însărcinată. Este și motivul pentru care la urmărirea penală nici partea vătămată și nici inculpatul nu au făcut referire la existența sarcinii... Abia în fața primei instanțe s-a pus în discuție schimbarea încadrării juridice, în momentul în care partea vătămată a învederat că este însărcinată și inculpatul cunoștea acest lucru. Intervine aici cel de-al doilea aspect al cunoașterii, respectiv

cunoașterea subiectivă. Inculpatul, din punct de vedere obiectiv, nu avea cum să-și dea seama de starea victimei, dar, subiectiv, partea vătămată pretinde că i-a adus la cunoștință acest lucru. În dovedirea aducerii la cunoștință este depusă la prima instanță copia unei scrisori a părții vătămate adresată inculpatului, în care aceasta arată că: „știi destul de bine că mi-a fost greu să iau această decizie bănuind că eram și însărcinată”. Prin urmare, în cauză nu s-a putut proba decât că partea vătămată „bănuia” la momentul agresiunii că este însărcinată, iar în stadiul de evoluție în care este atestată sarcina prin actele medicale, respectiv „4-5 săptămâni”, nici nu putea avea o certitudine. În aceste condiții, simpla bănuială a sarcinii, chiar adusă la cunoștința inculpatului, nu înseamnă decât un dubiu asupra existenței acesteia. Dubiul nu poate fi interpretat decât în favoarea inculpatului și nu poate constitui un temei pentru reținerea circumstanței agravante...” [49].

Putem observa că cele două criterii – criteriul obiectiv și criteriul subiectiv – care stau la baza cunoașterii stării de graviditate a victimei, despre care se relatează în speță, corespund celor două condiții pe care trebuie să le întrunească cumulativ ipoteza săvârșirii omorului cu bună-știință asupra femeii gravide.

Noțiunea-cheie, care se referă la cea de-a doua condiție, pe care o examinăm, este noțiunea „cu bună-știință”. În literatura de specialitate nu s-a ajuns la un numitor comun privind înțelesul acestei noțiuni. Prezentând respectivele puncte de vedere, vom porni de la cele care implică o interpretare mai largă a legii penale și vom încheia cu cele care implică o interpretare mai îngustă a acesteia:

1) „cu bună-știință” înseamnă că făptuitorul conștientizează semnificația socială a faptei pe care o săvârșește [50];

2) „cu bună-știință” înseamnă că făptuitorul cunoaște despre starea victimei [51];

3) „cu bună-știință” înseamnă că făptuitorul cunoaște cu certitudine despre starea victimei [52].

Optăm pentru ultima variantă de interpretare, cea mai restrictivă. Aceasta pentru că luăm în considerație principiul „*in dubio pro reo*”. Acest argument îl coroborăm cu altele:

1) argumentul de interpretare istorică: la pct.5) art.88 al CP RM din 1961 se prevedea răspunderea pentru omorul săvârșit asupra unei femei, despre care cel vinovat știa cu certitudine că este gravidă;

2) argumentul de interpretare sistematică: circumstanța agravantă „cu bună-știință asupra unui minor” este prevăzută la lit.b) alin.(2) art.171 CP RM. În Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Despre practica judiciară în cauzele din categoria infracțiunilor privind viața sexuală”, nr.17 din 7.11.2005, la pct.8 se menționează: „Răspunderea pentru violul sau acțiunile violente cu caracter sexual, săvârșite cu bună-știință asupra unui minor..., poate surveni numai dacă făptuitorul cunoștea cu certitudine (sublinierea ne aparține – *n.a.*) vârsta victimei...” [53].

În concluzie, în contextul săvârșirii omorului cu bună-știință asupra femeii gravide, sintagma „cu bună-știință” denotă că, la momentul săvârșirii faptei, făptuitorul cunoștea cu certitudine despre starea de graviditate a victimei.

Dintr-o altă perspectivă, în doctrina penală diverg opiniile referitoare la soluția de calificare în cazul în care făptuitorul a considerat eronat că omoară o femeie gravidă. Dacă ar fi să punem aceste opinii în concordanță cu cadrul reglementar penal autohton, s-ar profila următoarele variante de calificare:

1) alin.(1) art.145 CP RM [54];

2) lit.e) alin.(2) art.145 CP RM [55];

3) alin.(1) art.145 + lit.e) alin.(2) art.145 CP RM [56];

4) art.27 + lit.e) alin.(2) art.145 CP RM [57].

Optăm în favoarea ultimei variante de calificare. Chiar dacă în literatura de specialitate au fost exprimate puncte de vedere contrare. De exemplu, T.Nurkaeva opinează că într-o asemenea ipoteză s-ar reflecta insuficient gradul de pericol social al celor săvârșite: doar a survenit efectiv urmarea sub formă de moarte a victimei [58]. O poziție apropiată o susține A.N. Popov [59].

Nu putem fi de acord cu asemenea puncte de vedere. Autorii lor nu țin cont de faptul că urmarea care se produce nu este cea pe care și-a dorit-o făptuitorul. Făptuitorul a dorit să se producă nu moartea unei persoane oarecare, dar anume moartea unei femei gravide. Și doar din cauze independente de voința făptuitorului s-a produs moartea unei femei oarecare. Nu a unei femei gravide. Această eroare cu privire la calitatea agravantă a victimei nu o putem ignora. Pentru că, altfel, s-ar recunoaște, implicit, că latura subiectivă, ca element constitutiv al infracțiunii, nu are nici o importanță la calificare. Are dreptate A.I. Rarog când afirmă: „În cazul calificării infracțiunilor comise în prezența unei greșite reprezentări cu privire la existența circumstanțelor agravante (care lipsesc în realitate), are loc o ficțiune juridică: infracțiunea, consumată *de facto*, se califică

drept infracțiune neconsumată" [60]. Este extrem de reușită această formulare a autorului citat: „consumată *de facto*”. Pentru că *de iure* infracțiunea se întrerupe la etapa de tentativă. Ea s-ar fi consumat numai dacă s-ar fi produs moartea anume a unei femei gravide.

Promotorii unei gândiri stereotipice (și care susțin variantele de calificare nr.1, 2 sau 3 nominalizate mai sus) nu pot conștientiza că tentativa la omorul agravat este mai periculoasă decât omorul neagravament consumat. De aceea, chiar dacă varianta de calificare nr.4, pe care o susținem, pare a nu fi impecabilă, ea este totuși preferabilă. Pentru că toate celelalte variante de calificare ar presupune o agravare nejustificată a răspunderii făptuitorului, sau, dimpotrivă, subestimarea pericolului social al celor săvârșite.

Astfel, varianta de calificare nr.1 face abstracție de intenția făptuitorului, îndreptată spre săvârșirea omorului în prezența unei circumstanțe agravante. Nu a unui omor neagravament. Această variantă de calificare promovează concepția incriminării obiective, reminiscență a dreptului penal medieval. Ea nu poate fi acceptată, deoarece sugerează ignorarea laturii subiective a infracțiunii.

La rândul său, varianta de calificare nr.2 nu ia în considerație că nu și-a produs efectul, din cauze independente de voința făptuitorului, acțiunea acestuia, în parametrii pe care i-a conceput. Este inadmisibil a pune semnul egalității între tentativa de infracțiune și infracțiunea consumată. Această dediferențiere nejustificată a răspunderii penale ignoră voința legiuitorului de a trata nuanțat etapele activității infracționale.

Cu atât mai mult, nu poate fi acceptată varianta de calificare nr.3. Nu-i poți incrimina făptuitorului concursul de infracțiuni, atunci când acesta a urmărit să săvârșească o singură infracțiune. Nu poate fi conceput un concurs de infracțiuni, când infracțiunea era îndreptată împotriva unei singure victime (care nu întrunește decât o singură calitate specială), în aceleași împrejurări. Or, neconsumarea infracțiunii din cauze independente de voința făptuitorului nu ne dă motive să disjungem artificial activitatea lui infracțională. Să creăm pe hârtie două intenții infracționale. Când, în realitate, în conștiința făptuitorului nu a fost decât una singură. O altă interpretare ar însemna agravarea nejustificată și disproporționată a situației făptuitorului, constituind o încălcare a principiului legalității (în planul interpretării extensive defavorabile a legii penale).

Sub un alt aspect, este posibil ca făptuitorul să aibă o reprezentare eronată asupra identității femeii gravide, ca victimă vizată. Iar victima efectivă să fie de asemenea o femeie gravidă. Într-o asemenea ipoteză, răspunderea se va aplica în conformitate cu lit.e) alin.(2) art.145 CP RM. Cu alte cuvinte, se va reține omorul săvârșit cu bună-știință asupra femeii gravide, în formă consumată. Aceasta pentru că, la calificare, nu contează identitatea victimei. Se ia în considerație calitatea agravantă a acesteia. În ipoteza descrisă, au această calitate atât victima vizată (rămasă în viață), cât și victima efectivă (decedată în urma omorului). Deci, nu avem temeiuri să afirmăm că, din cauze independente de voința făptuitorului, infracțiunea nu și-a produs efectul. Efectul urmărit de făptuitor s-a produs: a fost lipsită de viață o femeie gravidă. Că identitatea acesteia este altă decât cea a victimei vizate este absolut irrelevant sub aspectul răspunderii penale. Pentru că această împrejurare depășește tiparul fixat în dispoziția de la alin.(2) art.145 CP RM.

Încheind examinarea celei de-a doua ipoteze a circumstanței agravante specificate la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM, vom consemna că, în ipoteza dată, circumstanța agravantă este una reală. Deci, se răsfrânge asupra celor care au luat parte la săvârșirea infracțiunii, în măsura în care au cunoscut-o sau au prevăzut-o.

C. Săvârșirea omorului cu bună-știință asupra minorului

Pentru ca, în această ipoteză, să fie aplicabilă circumstanța agravantă prevăzută la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM, este necesară îndeplinirea cumulativă a două condiții: 1) victima să fie un minor; 2) făptuitorul să manifeste bună-știință în privința calității de minor a victimei.

Astfel, înainte de toate, la momentul săvârșirii infracțiunii, victima trebuie să nu aibă împlinită vârsta de 18 ani. Folosind termenul „minor”, legiuitorul nu a intenționat să facă vreo deosebire în raport cu vârsta sau cu discernământul victimei. Totuși, aceste împrejurări trebuie luate în calcul la individualizarea pedepsei.

La interpretarea noțiunii „cu bună-știință” și la calificarea erorii cu privire la calitățile victimei sunt aplicabile explicațiile oferite cu prilejul analizei ipotezei de săvârșire a omorului cu bună-știință asupra femeii gravide, cu deosebirile de rigoare.

Cât privește rațiunea agravării răspunderii penale pentru omorul săvârșit cu bună-știință asupra minorului, am încercat să o fundamentăm în felul următor: „Această circumstanță dovedește pericolozitatea socială sporită a făptuitorului care suprimă viața unei persoane care se află la început de cale în realizarea aspirațiilor și potențialității sale” [61]. Un punct de vedere similar îl exprimă I.F. Dediuhina. Aceasta e de părere că mino-

ratul victimei, ca circumstanță agravantă a infracțiunii, posedă toate calitățile necesare unei eficiente diferențieri a răspunderii penale: integralitate, plenitudine relativă și sistemicitate [62].

În planul dreptului comparat, trebuie de menționat că, de exemplu, în legile penale ale Georgiei [63], Tadjikistanului [64] și Kârgâzstanului [65], vârsta minoratului sau vârsta fragedă sunt indicate ca manifestări de neputință a victimei. În Codul penal al Republicii Belarus, răspunderea penală pentru omor se agravează nu dacă victima este minor, ci dacă are vârsta fragedă [66]. În mod similar se procedează în contextul legii penale ucrainene [67]. În contrast, în Codul penal al Federației Ruse nu se stabilește răspunderea agravată în cazul în care victima omorului este un minor (sau o persoană de vârstă fragedă) [68].

Această diversitate de concepții legislative nu poate să nu îndemne la adoptarea unei noi optici privind rațiunea agravării, în legea penală autohtonă, a răspunderii penale pentru omorul săvârșit cu bună-știință asupra minorului.

În legătură cu aceasta, ne putem pune întrebarea: cât de oportună este agravarea răspunderii pentru omor în acele cazuri când făptuitorul are vârsta cuprinsă între 14 și 18 ani, iar victima are aproximativ aceeași vârstă ca și făptuitorul? De aceea, nu putem trece cu vederea opinia exprimată de T.A. Plaksina: „Considerarea, ca circumstanță agravantă a omorului, a săvârșirii infracțiunii cu bună-știință asupra minorului..., indiferent de aptitudinea sau inaptitudinea minorului de a opune rezistență făptuitorului, nu poate fi întemeiată. În acest caz, statutul social specific al victimei... nu are legătură cu vreun obiect juridic secundar al infracțiunii, nici cu particularități ale faptei comise. Mai mult, este neconformă cu principiul egalității în fața legii constatarea oportunității protecției penale mai energice a minorilor, care, chipurile, sunt mai vulnerabili sub aspect social” [69].

Această afirmație devine mai convingătoare în lumina explicației de la pct.6 al Hotărârii Plenului Judecătorei Supreme a Republicii Belarus „Cu privire la practica în cauzele referitoare la omor (art.139 al Codului Penal al Republicii Belarus)”, nr.9 din 17.12.2002: „În ipoteza omorului săvârșit cu bună-știință asupra unei persoane de vârstă fragedă... nu se exclude invocarea suplimentară a circumstanței agravante „săvârșirea omorului profitând de starea de neputință a victimei”. Că este așa rezultă dintr-o speță din practica autohtonă: V.S. și H.R. au fost învinuiți pentru comiterea, inclusiv, a omorului săvârșit profitând de starea de neputință a victimei și cu bună-știință asupra unui minor. În fapt, la 23.01.2007, cei doi, în scopul însușirii în proporții mari a bunurilor aparținând lui R.V., locuitor al s.Budești, au decis să comită omorul acestuia. Pătrunzând în casă și văzând că la R.V. se află concubina, pentru a înlesni însușirea bunurilor, au comis omorul ultimei. Nu au reușit să părăsească locul infracțiunii, când de la școală a revenit fiul minor al lui R.V. (în vârstă de 13 ani), pe care l-au omorât [70].

Într-o ipoteză de acest gen, apare întrebarea: răspunderea deja este agravată datorită săvârșirii omorului profitând de starea de neputință a victimei? Nu va constitui oare o agravare excesivă a răspunderii penale luarea în considerație a minoratului victimei respective? Este oare întemeiat a-i oferi minorului, care nu se află în stare de neputință, protecție penală excedentară? Este adevărat, că putem invoca suprimarea vieții unei persoane aflate la început de cale în realizarea aspirațiilor și a potențialității sale. Însă, este prea efemeră o asemenea pledoarie. Nu se exclude ca, minor fiind, persoana deja să fie degradată ca personalitate, să fie recalitrantă, antisocială și nereceptivă la eforturile societății de a-i asigura un suport. Și atunci de ce societatea ar trebui să-i ofere o protecție mai mare decât cea pe care o are un adult care chiar își realizează aspirațiile și potențialitatea?

Pe cale de consecință, considerăm necesară excluderea din dispoziția de la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM a cuvintelor „asupra unui minor sau a...” Mai sus am menționat că starea de neputință este complementară sau poate fi complementară vârstei fragede. De aceea, atunci când vârsta fragedă sau altă stare ce-l caracterizează pe minor reprezintă un factor cauzal al stării de neputință, s-ar preta ca suficientă invocarea, ca ipoteză de agravare a răspunderii penale, numai a săvârșirii omorului profitând de starea de neputință a victimei.

Ca exemplu în acest sens poate fi adusă o speță din practica judiciară rusă: G.A. a fost condamnat pentru omor profitând de starea de neputință a victimei. În fapt, la 25.11.2006, acesta consuma la rudele sale băuturi alcoolice. În stare de ebrietate, s-a întors acasă și a adormit. Noaptea, l-a trezit plânsul copilului în vârstă de doi ani. Iritat, G.A. i-a aplicat acestuia 17 lovituri de cuțit. După care a aruncat cadavrul copilului în curte [71].

În final, este necesar de menționat că, respectând diferențele de rigoare, explicațiile, pe care le-am prezentat *supra* în privința circumstanței agravante prevăzute la lit.e) alin.(2) art.145 CP RM, sunt valabile și pentru agravantele specificate la lit.b) alin.(2) art.151, lit.c¹) alin.(2) art.152, lit.c) alin.(2) art.164, lit.c) alin.(2) art.166 etc. din Codul penal al Republicii Moldova (în redacția Legii nr.277-XVI din 18.12.2008 pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova).

Referințe:

1. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2009. - Nr.41-44.
2. La pct.3 art.221-4 din Codul penal al Franței se stabilește răspunderea pentru omorul persoanei, a cărei neputință deosebită e condiționată de vârstă, boală, infirmitatea fizică, handicapul psihic sau fizic, ori graviditatea victimei, cunoscută sau evidentă pentru făptuitor.
A se vedea: Новый Уголовный кодекс Франции. - Москва: Юридический колледж МГУ, 1993.
3. Notă informativă la proiectul de Lege pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova // www.justice.gov.md
4. Фаргиев И. Значение признаков состава преступления, характеризующих потерпевшего // Законность. - 1998. - №5. - С.31-33.
5. Дедюхина И.Ф. Проблемы установления и реализации уголовной ответственности с учетом признаков потерпевшего: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Москва, 2008, с.13-14.
6. Brînză S., Ulianoschi X., Stati V. și alții. Drept penal. Partea Specială. - Chișinău: Cartier, 2005, p.59.
7. Давтян Д.В., Лобанова Л.В. Еще раз о беспомощном состоянии потерпевшего при убийстве и в преступлениях против половой свободы и половой неприкосновенности // Российский следователь. - 2008. - №20. - С.16-18.
8. Стрельников А.И. Ответственность за убийство, совершенное при обстоятельствах, отягчающих наказание (ч.2 ст.105 Уголовного кодекса Российской Федерации): Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Москва, 1997, с.68-69.
9. Дедюхина И.Ф. *Op. cit.*, p.18-19.
10. Определение Судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда Российской Федерации №75-007-24 от 28 ноября 2007 г. (Извлечение) // www.supcourt.ru/print_page.php?id=5416
11. Curtea Supremă de Justiție a României, secția penală, decizia nr.881/1992 // Crișu Șt., Crișu E.D. Codul penal adnotat cu practică judiciară (1989-1999). - Curtea de Argeș: Argessis Print, 1999, с.420.
12. Плаксина Т.А. Уголовная ответственность за убийство. Часть 2. - Барнаул, 2000, с.41.
13. Постановление Пленума Верховного Суда Республики Беларусь №9 от 17 декабря 2002 г. «О судебной практике по делам об убийстве (ст.139 УК)» // Судовы весник. - 2003. - №1. - С.14-15.
14. Brînză S., Ulianoschi X., Stati V. și alții. *Op. cit.*, p.60.
15. Генеральная Прокуратура Российской Федерации. Новости. 22.12.2008 // [http:// genproc.gov.ru/news-8867/?print=1](http://genproc.gov.ru/news-8867/?print=1)
16. Надзорное определение Судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда Российской Федерации от 15 февраля 2006 г. Дело №53-Д05-40 // www.bestpavo.ru/fed2006/
17. Надзорное определение Судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда Российской Федерации от 20 ноября 2008 г. Дело №77-Л08-8 // www.garant.ru/prime/20081208
18. Toader T. Drept penal. Partea Specială. - București: Hamangiu, 2007, p.39.
19. Diaconescu Gh. Infrațiunile în Codul penal român. Vol.I. - București: Oscar print, 1997, p.165.
20. Tribunalul Suprem al României, decizia nr.1500/1982 // Culegere de decizii ale Tribunalului Suprem. - București, 1982, p.267.
21. Марогулова И.Л. Некоторые вопросы квалификации убийства // Право и экономика. - 2001. - №5. - С.21-22.
22. Суд присяжных: квалификация преступлений и процедура рассмотрения дел / Под ред. А.В. Галаховой. - Москва: Норма, 2006, с.17.
23. Înalta Curte de Casație și Justiție a României, secția penală, decizia nr.88 din 11.01.2007 // www.scj.ro/SP%20rezumate%202007/SP%20r%2088%202007.htm
24. Brînză S., Ulianoschi X., Stati V. și alții. *Op. cit.*, p.256.
25. Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. - 2004. - Nr.8. - P.5-11.
26. Brînză S., Stati V. Unele reflecții asupra practicii aplicării răspunderii penale pentru omorul intenționat (Partea II) // Revista Națională de Drept. - 2007. - Nr.7. - P.2-8.
27. Прокуратура Тверской области. Новости 27.01.2009 // <http://prokuratura.tver.ru/news/731/>
28. Кассационное определение Судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда Российской Федерации №52-001-12 от 8 мая 2002 г. // www.consultant.ru/online/
29. Постановление Президиума Верховного Суда Российской Федерации от 11 августа 1998 г. // www.businesspravo.ru/Docum/
30. Дементьев С. Понятие беспомощного и бессознательного состояния // Российская юстиция. - 1999. - №1. - С.43.
31. Dicționarul explicativ al limbii române / Sub red. lui I.Coteanu, L.Seche, M.Seche. - București: Univers enciclopedic, 1998, p.688.

32. Плаксина Т.А. Социальные основания квалифицирующих убийство обстоятельств и их юридическое выражение в признаках состава преступления: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. - Томск, 2006, с.26.
33. Обзор судебной практики Верховного Суда Российской Федерации за второй квартал 1997 г.: определение №75-097-19 по делу Ревина // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. - 1997. - №12. - С.21-22.
34. Обзор судебной практики Верховного Суда Российской Федерации за четвертый квартал 1999 г.: определение №749, п.99 по делу Тарасова // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. - 2000. - №5. - С.16-17.
35. Плаксина Т.А. Основания повышения ответственности за убийство лица, заведомо для виновного находящегося в беспомощном состоянии // Правоведение. - 2005. - №11. - С.155-157; Салева Н.Н. Проблема учета беспомощного состояния потерпевшего при квалификации сопряженного убийства, предусмотренного п.«к» ст.105 УК РФ // Уголовное право. - 2006. - №9. - С.41-43.
36. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть / Под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, А.И. Рапога, А.И. Чучаева. - Москва: Контракт, Инфра-М, 2004, с.29-30.
37. Коробеев А.И. Убийство лица, заведомо для виновного находящегося в беспомощном состоянии // Уголовное право в XXI веке. - Москва, 2002, с.160.
38. Кондрашова Т.В. Проблемы уголовной ответственности за преступления против жизни, здоровья, половой свободы и половой неприкосновенности. - Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2000, с.68.
39. Дементьев С. *Op. cit.*, p.43.
40. Hotca M.A. Codul penal. Comentarii și explicații. - București: C.H. Beck, 2007, p.953.
41. Определение Военной коллегии Верховного Суда Российской Федерации №6-0136/99 от 29 февраля 2000 г. // Попов А.Н. Убийства при отягчающих обстоятельствах. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, p.287-288.
42. Дедюхина И.Ф. *Op. cit.*, p.19.
43. Hotca M.A. *Op. cit.*, p.953.
44. Curtea Supremă de justiție a României, secția penală, decizia nr.152/1999 // Dreptul. - 2000. - Nr.5. - P.56.
45. Toader T. *Op. cit.*, p.39.
46. Плаксина Т.А. Социальные основания квалифицирующих убийство обстоятельств и их юридическое выражение в признаках состава преступления, с.38.
47. Стрельников А.И. *Op. cit.*, p.71.
48. În acest sens, L.V. Inogamova-Hegai afirmă, cu drept cuvânt, că vârsta sarcinii nu are importanță pentru calificarea faptei ca omor săvârșit cu bună-știință asupra femeii gravide, însă se ia în considerație la stabilirea prezenței indicelui „cu bună-știință”.
A se vedea: Суд присяжных: квалификация преступлений и процедура рассмотрения дел, p.20.
49. Înalta Curte de Casație și Justiție a României, secția penală, decizia nr.4245 din 14.09.2007 // www.scj.ro/SP%20rezumate%202007/SP%20r%204245%202007.htm
50. Якушин В.А. Ошибка и ее уголовно-правовое значение. - Казань, 1988, с.30.
51. Кругликов Л.Л. Квалифицированные убийства: виды и характеристика // Юридические записки ЯГУ. - Ярославль, 2000, с.172.
52. Уголовное право России. Том 2. Особенная часть / Под ред. А.Н. Игнатова, Ю.А. Красикова. - Москва, 1998, с.27; Макринская В.И. Вопросы уголовно-правовой защиты права на жизнь (сравнительно-правовые аспекты). - Москва: Буквоед, 2006, с.21.
53. Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. - 2006. - Nr.3. - P.11-14.
54. Уголовное право России. Том 2. Особенная часть, с.28; Петрова И.С. Ответственность по уголовному законодательству России и зарубежных стран за убийство при отягчающих обстоятельствах, относящихся к личности потерпевшего: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Самара, 2007, с.16; Святенюк Н. Квалификация некоторых видов убийств // Уголовное право. - 2004. - №1. - С.49.
55. Бородин С.В. Преступления против жизни. - Москва, 1999, с.104; Уголовный кодекс Российской Федерации. Научно-практический комментарий / Под ред. В.М. Лебедева. - Москва, 1998, с.242; Васецов А. Неоднократность и совокупность преступлений при квалификации убийств // Законность. - 2000. - №6. - С.41-42.
56. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под ред. Ю.И. Скуратова и В.М. Лебедева. - Москва, 2001, с.228; Макринская В.И. *Op. cit.*, p.28.
57. Уголовное право. Особенная часть / Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой, Г.П. Новоселова. - Москва, 2001, с.83; Суд присяжных: квалификация преступлений и процедура рассмотрения дел, с.20; Якушин В.А. Субъективное вменение и его значение в уголовном праве. - Тольятти, 1998, с.280-281.
58. Нуркаева Т. Некоторые проблемы квалификации убийства, совершенного с отягчающими обстоятельствами // Российский судья. - 2004. - №7. - С.27-28.
59. Попов А.Н. *Op. cit.*, p.342.

60. Парог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. - Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2002, с.183.
61. Brînză S., Ulianoschi X., Stati V. și alții. Op. cit., p.63.
62. Дедюхина И.Ф. Op. cit., p.20.
63. Уголовный кодекс Грузии / Под ред. З.К. Бигвавы. - Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2002.
64. Уголовный кодекс Таджикистана / Под ред. А.В. Федорова. - Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2002.
65. Уголовный кодекс Кыргызской Республики / Под ред. А.П. Стуканова, П.Ю. Константинова. - Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2002.
66. Уголовный кодекс Республики Беларусь / Под ред. Б.В. Волженкина. - Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2001.
67. Уголовный кодекс Украины // Под ред. В.Я. Тация и В.В. Сташиса. - Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2001.
68. Собрание законодательства Российской Федерации. - 1996. - №25.
69. Плаксина Т.А. Социальные основания квалифицирующих убийство обстоятельств и их юридическое выражение в признаках состава преступления, с.41.
70. Procuratura Generală. Comunicat de presă // www.procuratura.md/ru/news/1211/1/2005
71. Прокуратура Удмуртской Республики. Отец осужден за убийство двухлетнего сына // www.udmproc.ru

Prezentat la 31.03.2009